

MONARKINS STÄLLNING OCH FRÅGAN OM INFÖRANDE AV REPUBLIK

LENNART NILSSON

Kungen och den kungliga familjen är ständigt föremål för mediernas uppmärksamhet och vid jubileer och speciella händelser ökar intresset. Vid Carl XVI Gustaf trontillträde, kungabröllopet den 19 juni 1976, högtidsdagar och speciella tilldragelser har medierna fyllts av reportage. Kronprinsessan Viktorias förlovnings med Daniel Westling och det förestående bröllopet den 19 juni i år har inneburit att rapporteringen nått nya höjder. I den stora mängden artiklar har det också genom åren funnits en och annan ledare och kulturartikel som på principiella grunder förespråkade införandet av republik men frågan om monarki eller republik har länge varit en icke-fråga i det offentliga Sverige.

Under de senaste åren har emellertid på nytt dykt upp debattskrifter i detta ämne som *Ja. Monarkins bästa tid är nu* av PJ Anders Linder, *Nej. Monarkin har aldrig varit farligare än nu* av Per Svensson (2010)¹ och Göran Häggs *utveckla monarkin* (2010). *Republikanska föreningen* är mer aktiv än tidigare i debatten och har låtit genomföra opinionsundersökningar som ett led i opinionsbildningen, www.rep.f.se. Däremot för *Royalistiska Föreningen* en anonym tillvaro, www.rojf.se. Vetenskapliga arbeten har också publicerats bland vilka skall nämnas statsvetaren Cecilia Åses *Monarkins makt. Nationell gemenskap i svensk demokrati* (2009) samt en antologi med medieforskarna Mats Jönsson och Patrik Lundell som redaktörer *Media and Monarchy in Sweden*, (2009) Vad som utmärker dagens forskning är att den är ämnesmässigt bredare med bidrag från forskare inom flera discipliner. Tidigare var frågan om monarkins ställning i hög grad en statsrättslig fråga som var förbehållen professorer i statskunskap och juridik. (Statsvetenskaplig Tidskrift 1976:1)

När författningsutredningen 1963 lade fram sitt förslag till ny regeringsform som skulle kodifiera parlamentarismen utbröt en intensiv debatt om kungens ställning i Sverige. Enligt 1809 års regeringsform § 4 ägde konungen "allena styra riket". Den politiska omdaningen 1905-1917 innebar emellertid att parlamentarismens princip skulle tillämpas och denna praxis betraktades som gällande rätt. Kungen var i sitt val av statsråd tvungen att ta hänsyn till partiställningen i riksdagen och det var regeringen som i realiteten avgjorde regeringsärendena (Holmberg och Stjernquist 1980). Statsvetaren Herbert Tingsten kritiserade i skriften *Skall kungamakten stärkas?* (1964) den bristande överensstämmelsen mellan författningsutredningens mål, att skriva in parlamentarismens princip i grundlagen, och de konkreta förslagen som förstärkte kungens makt i förhållande till vad som under årtionden varit gällande rätt. Tingsten avsåg främst kungens rättigheter enligt förslaget vid regeringsbild-

ningen, särskilt hans rätt att avskeda ministären och enskilda ministrar, hans rätt att motsätta sig regeringens förslag samt hans rätt att vägra en regering att upplösa riksdagen och utlysa nyval.

Det hade inte ingått i författningsutredningens uppgifter att pröva frågan om monarki eller republik, men utredningens förslag ansågs ge möjligheter till en smidig övergång till republik, genom att de befogenheter som kungen tilldelats direkt skulle kunna överföras på en vald president. I boken *Republiken Sverige* presenterade statsvetaren Pär-Erik Back ett förslag till "Grundlag för Republiken Sverige" (Back och Fredriksson 1966). Redan 1955 gav Vilhelm Moberg ut stridsskriften *Därför är jag republikan*. Boken fick på 1960-talet förnyad aktualitet och har kommit ut i flera upplagor.

Från konservativa utgångspunkter kritiserades författningsutredningens förslag just för att det kunde tänkas underlätta övergången till republik och för att det reducerade kungen till en högsta PR-man (Heckscher 1963; Herlitz 1963). I en understreckare i Svenska Dagbladet gav professorn i statsrätt Nils Herlitz uttryck för oro över att författningsutredningens förslag gått för långt:

Men den som allvarligt, osentimentalt och med blick för realiteterna bakom orden tror på en monarkisk ordning, måste säga sig att det inte är någon mening med en kung som inte genom sin ställning får ett djupt – om än maktlöst – engagemang i statslivet, dess bekymmer och problem (Herlitz 1966).

Med Torekovkompromissen 1971 avfördes frågan om republik eller monarki från den politiska dagordningen för lång tid. När statschefen berövats sina maktbefogenheter återstod bara de representativa och ceremoniella uppgifterna. Kompromissen mellan de fyra stora riksdagspartierna under grundlagberedningens arbete gjorde att beslutet om statschefen kunde fattas under bred politisk enighet (Stjernquist 1971). Inte heller införandet av kvinnlig tronföljd 1979 kunde väcka liv i republikfrågan. Ett tidigt beslut om kvinnlig tronföljd torde enligt Stjernquist snarast ha stärkt monarkins ställning.

När det svenska folkstyret blev föremål för en grundlig genomlysning inför det nya millenniet behandlades inte monarkin och i Demokratiutredningens slutbetänkande *En uthållig demokrati. Politik och folkstyrelse på 2000-talet* (SOU 2000:1) och dess många forskarrapporter lyste statschefen med sin frånvaro. I direktiven till Grundlagsutredningen, som skulle göra en samlad översyn av regeringsformen heter det att:

Kommittén bör ges vida ramar för sitt arbete. Den bör i princip vara oförhindrad att ta upp alla frågor som kan anses falla inom ramen för de frågeställningar som de frågeställningar som kommittén har i uppdrag att se över. Det är dock inte fråga om att genomföra någon total författningsreform. Uppdraget omfattar alltså inte de grundläggande principer för statskicket som slås fast i regeringsformens inledande bestämmelser och inte heller det förhållandet att Sverige är en monarki. (SOU 2008:125)

Vilket folkligt stöd har monarkin? Eftersom regelbundna val inte anordnas för utseende av statschefen i en monarki har vi inga officiella uppgifter om stödet för monarkin. I Norge hölls emellertid en folkomröstning om monarkin vid unionsupplösningen 1905. Kung Oscar II hade officiellt å sina egna och sin släkts vägnar av sagt sig den norska kronan samma dag som Karlstadsöverenskommelsen undertecknades den 26 oktober 1905. Den 18 november samma år anordnades en folkomröstning där det norska folket fick ta ställning till att tillfråga prins Carl av Danmark att låta sig väljas till Norges kung. Resultatet gav ett mycket klart utslag med 79 procent som röstade ja och 21 procent som röstade nej. Valdeltagande uppgick till 75 procent. Det var den danske utrikesministern som hade krävt att en folkomröstning skulle genomföras med hänsyn till "Prindsen og hans Dynastis Framtid", till Sverige och till Danmarks och den danska kungafamilijs värdighet. Folkomröstningen anses ha bidragit till att ge monarkin en stark legitimitet i Norge (Jonsrud 1996, Listhaug 1993).²

I avsaknad av val av statschef och folkomröstningar är vi i Sverige hänvisade till vetenskapliga medborgarundersökningar och allmänna opinionsundersökningar för att bilda oss en uppfattning om uppslutningen bakom monarkin. I Sverige aktualiserades i undersökningen 1976 i anslutning till det första valet sedan den nya regeringsformen trätt i kraft frågan om införandet av republik i Sverige (Petersson 1978). Därefter har frågor om monarkin i Sverige och införandet av republik ingått i SOM-undersökningarna sedan 1995.

Frågor om införandet av republik och monarkins ställning i Sverige

I det följande skall svenska folkets inställning till monarkin belysas i tre olika avseenden.

- * Vilken inställning har svenska folket till att införa republik?
Har inställningen förändrats över tid?
Hur är inställningen till republik inom olika grupper?
- * Vill svenska folket behålla eller avskaffa monarkin?
- * Hur stort är förtroendet för kungahuset och hur stort är det i förhållande till förtroendet för andra samhällsinstitutioner?
Vilken betydelse har förtroende för kungahuset för inställningen till monarkin?
Vilket förtroende har andra aktörer som journalister och riksdagsledamöter för kungahuset?

Underlaget för analyserna utgörs av valundersökningen 1976 och de nationella SOM-undersökningarna 1995-2009. Möjligheterna till jämförelser med resultat från allmänna opinionsundersökningar kommer att diskuteras.

I den undersökning som genomfördes 1976, i anslutning till det första valet sedan den nya regeringsformen trätt i kraft, ställdes för första gången en fråga om att *införa*

republik i Sverige. I de nationella SOM-undersökningarna 2003 och 2005 fick de svarande ta ställning till samma förslag som i valundersökningen 1976 *införa republik i Sverige*. De exakta frågeformuleringarna och svarsalternativen presenteras i anslutning till redovisningen av resultaten nedan. I SOM undersökningarna infördes 1995 två nya frågor om monarkins ställning, dels en fråga om *hur stort förtroende har Du för det sätt på vilket följande samhällsinstitutioner och grupper (kungahuset) sköter sitt arbete?*, som därefter ingått varje år, dels en fråga om att *införa republik med en vald president*, som ingått i de nationella SOM-undersökningarna 1995, 1999 – 2001, 2003 samt 2005 – 2009. I 2003 och 2009 års undersökningar ingick också en fråga om att *behålla eller avskaffa monarkin*.

Att vilja avskaffa monarkin säger inget om vad alternativet skall vara. Det har framhållits att frågan om valet mellan monarki eller republik är i det närmaste meningslös, eftersom republikanska statskick kan variera från system med en stark presidentmakt som i Frankrike och USA till system med en statschef med renodlat representativa funktioner som i Schweiz och Tyskland, som utses av parlamentet. Så länge inte alternativet till det nuvarande preciserats, är det inte möjligt att ta ställning (Herlitz 1966). Frågan i valundersökningen respektive SOM-undersökningarna har utgått från att valet gäller sättet att utse statschef med de uppgifter som den nuvarande regeringsformen tilldelar statschefen. Det kan emellertid inte uteslutas att mycket uppmärksammade val av president i andra länder främst i USA påverkat ställningstagandet till fråga om införandet av republik som alternativ till monarkin. Frågorna i 2009 års SOM-undersökningar innebär att frågan om statsformen aktualiseras i tre avseenden: för eller emot monarkin utan att alternativ aktualiseras, för eller emot införande av republik med en vald president samt förtroendet för kungahuset.

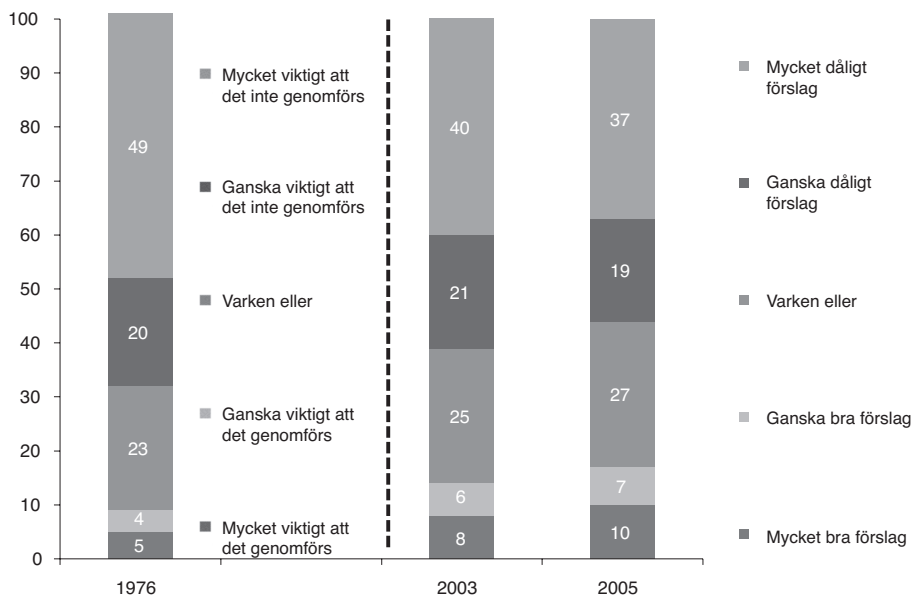
Svagt men något ökande stöd för att införa republik i Sverige

Den undersökning, som genomfördes 1976, i anslutning till det första valet sedan den nya regeringsformen trätt i kraft, visade att förslaget att *införa republik i Sverige* hade ett mycket begränsat stöd och att monarkin hade en mycket stark förankring bland svenska folket; endast nio procent stödde förslaget och närmare 70 procent motsatte sig det (Pettersson 1978). Svarsalternativen var emellertid förknippade med hur viktigt det var att förslaget genomfördes, dvs. betonade frågans angelägenhetsgrad och inte bara principfrågan, se figur 1. Det kan antas ha reducerat stödet för påståendet till den hårda kärnan av republikaner som både ansåg att det var principiellt riktigt och politiskt angeläget att införa republik.

Vid två senare tillfällen har frågan om att *införa republik i Sverige* använts i SOM-undersökningarna men med något annorlunda svarsalternativ. När frågan i 2003 och 2005 års medieinriktade SOM-undersökning avsåg förslaget att *införa republik i Sverige* men utan att frågans angelägenhetsgrad aktualiseras som i 1976 års valundersökning ökade stödet för republik med några procentenheter till 14 procent. Omvänt minskade motståndet till drygt 60 procent. Två år senare hade stödet för

att införa republik ökat ytterligare till 17 procent medan motståndarna minskat till 56 procent och de osäkra ökat något.

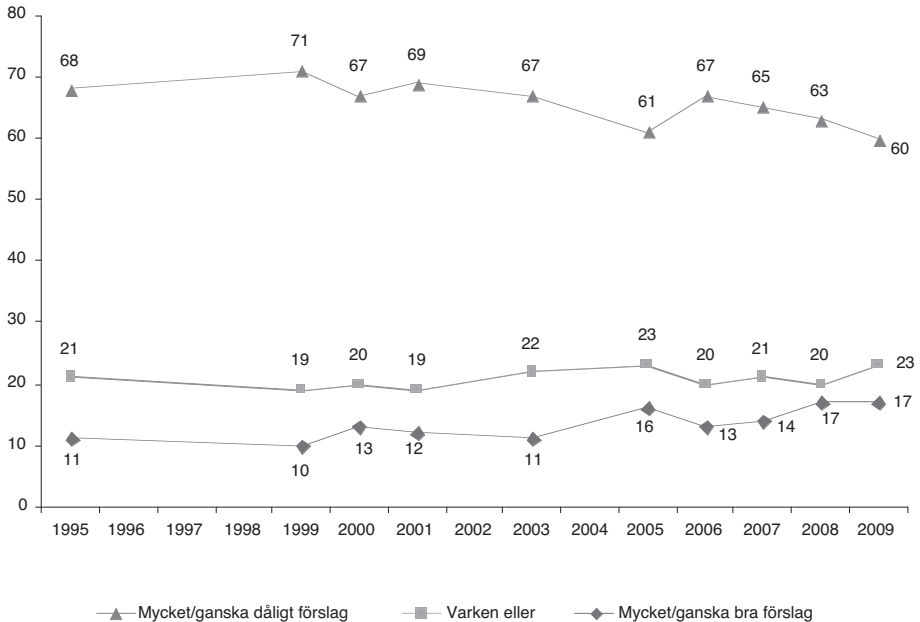
Figur 1 Svenska folkets inställning till att införa republik i Sverige 1976 (VU) samt 2003 och 2005 (SOM), procent

Kommentar: Frågans formulering: "Införa republik i Sverige". Svartalternativen respektive år framgår av figuren.

Källa: Valundersökningen (VU) 1976 samt de nationella SOM-undersökningarna 2003 och 2005.

I SOM-undersökningarna 1995, 1999-2001, 2003 och 2005-2009, har frågan avsett att *införa av republik med en vald president* med samma svartalternativ som i 2003 och 2005 års undersökning om att införa republik i Sverige, dvs. bra – dåligt förslag. Vid periodens början var det cirka 10 procent som stödde förslaget och närmare 70 procent som var emot och drygt 20 procent osäkra. Fjorton år senare hade andelen som ansåg att det var ett dåligt förslag att införa republik med en vald president minskat till 60 procent och andelen som var positiv ökat till 17 procent.

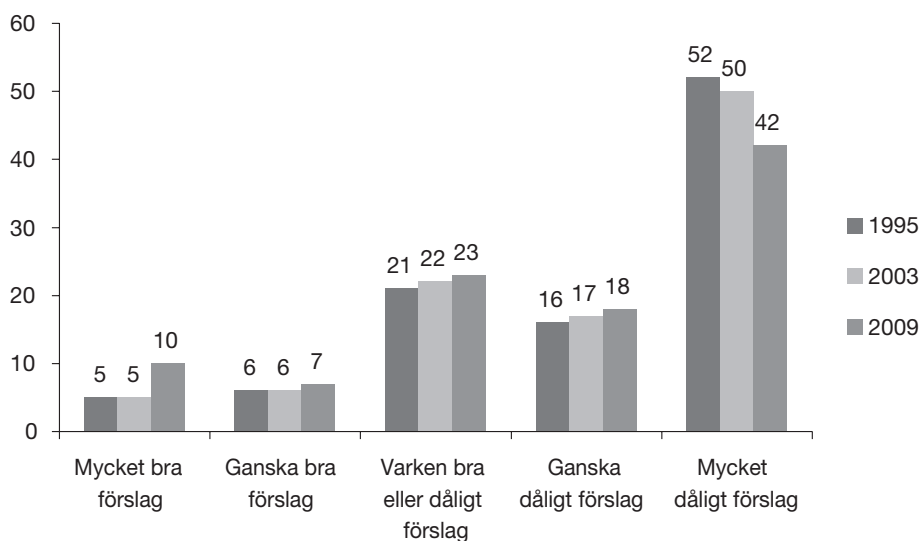
Figur 2 Svenska folkets inställning till att införa republik med en vald president 1995-2009 (procent)

Kommentar: Frågan lyder "Nedan finns ett antal förslag som förekommit i den politiska debatten. Vilken är din åsikt om vart och ett av dem? Införa republik med vald president." Svarsalternativen lyder "mycket bra förslag", "ganska bra förslag", "varken bra eller dåligt förslag", "ganska dåligt förslag" och "mycket dåligt förslag". I figuren redovisas kategorierna mycket och ganska bra respektive mycket och ganska dåligt förslag sammantaget. Procentbasen avser dem som besvarat frågan. Källa: Riks-SOM-undersökningen 1995-2009.

Vid en närmare granskning av svarsfördelningarna vid tre tidpunkter 1995, 2003 och 2009 kan vi vidare konstatera att det sker en förskjutning på respektive sida genom att de som anser att det mycket bra förslag att införa republik med en vald president fördubblas medan andelen som tycker att det är ett mycket dåligt förslag minskar med tio procentenheter mellan 1995 och 2009.

Vid en jämförelse mellan svaren på de två frågorna om att införa republik med eller utan tillägget med en vald president 2003 och 2005 finner vi att något fler ställer sig bakom förslaget att införa republik om preciseringen ej finns med. Omvänt minskade motståndet till att införa republik om vald president ej aktualiserades. Det handlar emellertid om olika urval och det är inte samma personer som tagit ställning till de två olika frågorna. Huvudresultatet var emellertid detsamma: begränsat stöd för förslaget om republik och klar majoritet för att inte införa republik.

Figur 3 Svenska folkets inställning till att införa republik med en vald president 1995, 2003 samt 2009 (procent)

Kommentar: För frågans formulering se kommentar till figur 2.

Vilka är för och emot införandet av republik?

En klar majoritet av svenska folket vill inte ändra statsskicket och avvisar förslaget att införa republik. Inom alla grupper är det klart fler som är emot förslaget att *införa republik med en vald president*. Det gäller unga och gamla, kvinnor och män, företagare, tjänstemän och arbetare, moderater och vänsterpartister. Se tabell 1. Detsamma gäller oavsett typ av utbildning och boende på landsbygd och i städerna. (Nilsson 2004)

Kvinnor är något mer negativa till att införa republik med en vald president än män. Uppslutningen bakom monarkin är störst bland äldre. Inom olika yrkesgrupper är rojalisterna starkast företrädde bland tjänstemän och svagare bland arbetare men också här är differenserna små. Icke-svenska medborgare är i mindre utsträckning för monarkins bibehållande men är också mer tveksamma till val av statschef än svenska medborgare. Det finns med andra ord inget stöd i SOM-undersökningarna för Nalin Pegguls tes att monarkin är av speciell betydelse för invandrarna. Stödet för republik har genomgående varit högre bland icke svenska medborgare och differensen mellan de som motsätter sig införandet av republik och de som är för minst inom denna grupp. (Peggul 2006)

Tabell 1 Svenska folkets inställning till förslaget att införa republik med en vald president 1995, 1999 – 2001, 2003 samt 2005 – 2009 inom olika grupper (procent)

Grupp	1995	1999	2000	2001	2003	2005	2006	2007	2008	2009	Antal 2009
Kön											
Kvinna	9	7	9	9	10	13	11	13	13	15	770
Man	13	12	16	15	13	20	15	16	23	20	741
Ålder											
70-85	12	9	10	15	7	17	10	14	18	16	236
60-69	8	10	11	7	11	13	13	17	17	18	280
50-59	12	12	18	14	13	19	14	12	19	17	258
40-49	15	8	11	14	16	15	12	14	15	19	281
30-39	9	7	8	8	9	14	16	16	18	13	219
20-29	8	8	11	12	11	19	13	18	19	22	156
15-19	14	16	25	18	13	17	9	13	15	19	81
Yrkesgrupp											
Företagare	12	10	8	10	10	10	12	17	18	17	115
Högre tjm/akad.	11	10	12	13	12	18	13	18	20	22	124
Tjänstemän	9	7	11	12	12	21	12	13	16	16	492
Arbetare	12	11	14	12	10	14	13	14	19	19	640
Parti											
V	20	15	22	26	22	32	18	26	43	32	75
S	12	10	12	11	13	17	15	15	17	17	387
MP	10	12	9	10	17	26	18	17	24	25	154
C	6	5	8	7	5	12	5	10	11	8	63
FP	6	7	13	23	10	14	14	18	16	17	113
KD	2	3	8	8	5	11	5	4	4	12	57
M	8	8	10	7	5	11	11	11	12	11	382
SD									16	25	59
Medborgarskap											
Svenskt	10	9	12	12	10	15	12	14	17	17	1433
Utländskt	25	12	24	27	25	29	27	27	28	22	69
Samtliga	11	10	13	12	11	16	13	14	17	17	1394

Kommentar: I tabellen redovisas andelen som svarat att det är mycket eller ganska bra förslag. Personer som inte besvarat frågan (4-5 procent) ingår inte i procentbasen. Uppgifter redovisar bara för grupper med minst 50 svarande.

Frågan om att införa republik med en vald president är en klar vänster-högerfråga med sympatisörer till V och MP mest positiva till införandet av republik; år 2008 var det fler vänsterpartister som ville införa republik än som motsatte sig förslaget

men året därefter var på nytt motståndarna fler. Därefter kommer S-sympatisörer och av allianspartiernas sympatisörer är C, KD och M sympatisörerna mest rojalistiska. År 2009 vill en fjärdedel av SD:s sympatisörer införa republik.

Trots att det i samtliga grupper 2009 är fler som inte vill införa republik med en vald president än som stöder förslaget har stödet ökat inom samtliga grupper utom bland utländska medborgare. Kännedomen om att det finns en folklig uppslutning bakom kungadömet i kombination med att kungen idag har renodlat representativa och ceremoniella uppgifter kan innebära också att flera som i princip är för ett annat sätt att utse statschefen inte vill att frågan aktualiseras, då det skulle kunna innebära att det parti man sympatiserar med skulle förlora röster på att driva förslaget. Resultaten från SOM-undersökningen talar för att en sådan bedömning har varit riktig. Att aktualisera kravet på republik skulle knappast ge några nya röster men man skulle riskera att förlora många, och därmed minska sitt inflytande över politiken i andra frågor som man bedömer som viktigare.

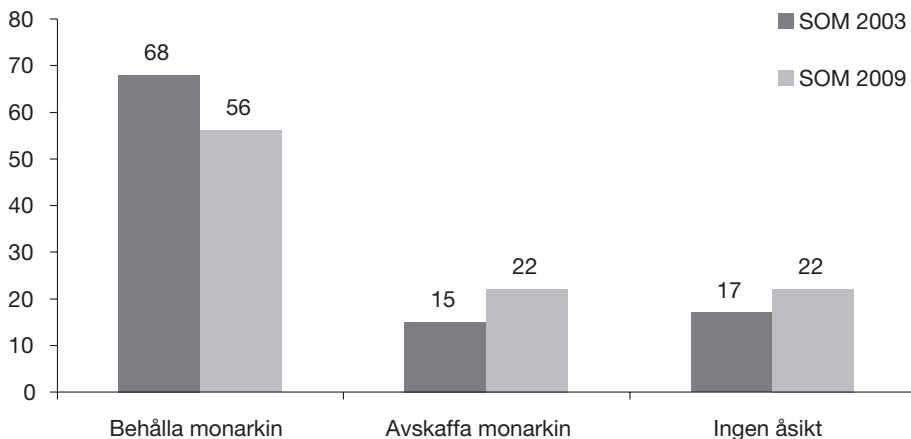
Behålla eller avskaffa monarkin

När det gäller frågan om att behålla eller avskaffa monarkin var resultatet år 2003 entydigt. Svenska folket ville inte ändra statskicket. Två tredjedelar ville behålla monarkin medan 15 procent var för att avskaffa den och 17 procent hade ingen åsikt. Unga och gamla, kvinnor och män, personer med enbart folk- eller grundskola såväl som akademiker, boende på landsbygden och i städerna, företagare, tjänstemän och arbetare, moderater och vänsterpartister ville behålla monarkin. (Nilsson 2004)

Även om stödet för monarkin var starkt inom alla grupper fanns det skillnader mellan de olika grupperna. Kvinnor var något mer rojalistiska än män. Uppslutningen bakom monarkin var störst bland äldre och minst bland de under 20 år men de yngsta saknade i större utsträckning åsikt i frågan. De högutbildade ville i något större utsträckning avskaffa monarkin men här var differenserna små.

Inom olika yrkesgrupper var rojalisterna starkast företrädde bland jordbrukare och svagast bland arbetare. Storstadsbor ville i något större utsträckning avskaffa monarkin än boende på landsbygden. Icke svenska medborgare ville i klart lägre utsträckning behålla monarkin men samtidigt var det fler än bland svenska medborgare som saknade åsikt.

När det gäller frågan om att behålla monarkin fanns det tydliga skillnader mellan de politiska partiernas sympatisörer. Mest rojalistiska var personer som sympatiserar med C, M och KD följt FP. Det kulturradikala inslaget inom FP tycktes vara begränsat med endast 15 procent som ville avskaffa monarkin vilket var samma andel som bland S-sympatisörerna, vilket också var genomsnittet bland hela svenska folket. Av MP- och V-sympatisörer var det dryg 30-procent som ville avskaffa monarkin men även bland både V och MP var andelen som vill behålla monarkin större. Huvudmönstret var detsamma som i frågan om införande av republik med en vald president.

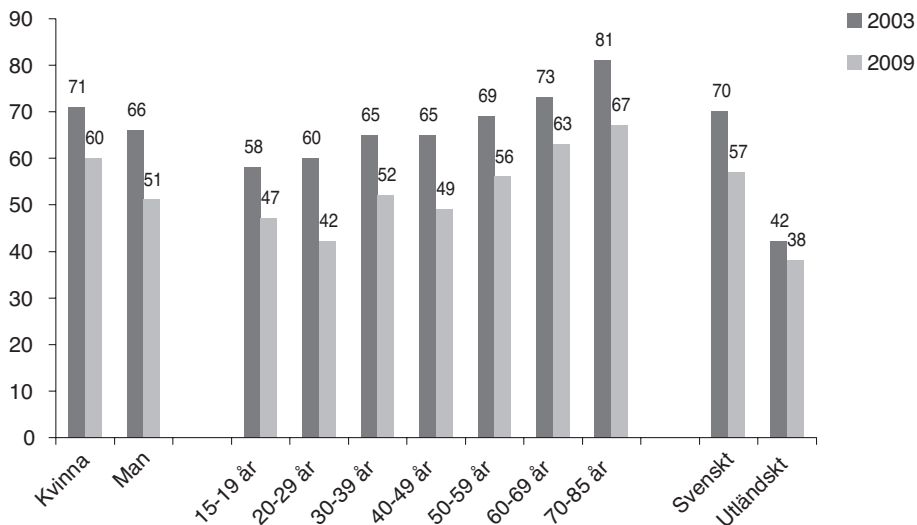
Figur 4 Behålla eller avskaffa monarkin 2003 och 2009 (procent)

Kommentar: Frågans formulering: "Tycker Du att Sverige skall behålla eller avskaffa monarkin?" och svarsalternativen framgår av figuren. **Källa:** Riks-SOM-undersökningen 2003 och 2009

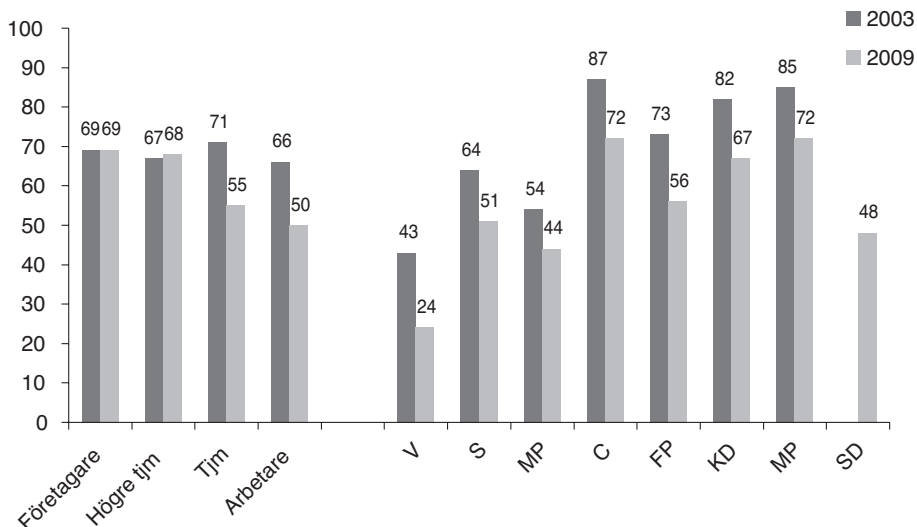
När samma fråga ställdes sex år senare hade betydande förskjutningar skett. Andelen som ville behålla monarkin hade minskat med tolv procentenheter medan både de som ville avskaffa monarkin och de som inte hade någon åsikt ökade. Skillnaderna mellan grupperna består i huvudsak oförändrade men inom nästan alla grupper minskar andelen som vill behålla monarkin. Det gäller kvinnor och män, unga och gamla, svenska och utländska medborgare samt inom alla partier. Bland SD-sympatisörer är det 2009 mindre än hälften som vill behålla monarkin; endast bland V- och MP-sympatisörer är uppslutningen för monarkin lägre. Bland företagare och högre tjänstemän är andelen som vill behålla monarkin dock lika stor 2009 som 2003.

Olika opinionsinstitut har vid olika tidpunkter ställt samma fråga efter 2003; t.ex. redovisar Sifo oförändrat hög andel som vill behålla monarkin 2009 och 2010 men med väsentligt lägre andel utan åsikt. (Sifo februari 2009 och 2010; jfr också Synovate februari–mars 2009). I en annan undersökning våren 2010 där det finns med ett vet inte alternativ redovisas andra resultat med en klart lägre andel som vill behålla monarkin. (Novus 2010-04-21) Andra metoder för undersökningarnas genomförande och framför allt för redovisning av dem som saknar åsikt gör att det inte är möjligt att direkt jämföra med resultaten från SOM-undersökningarna, som genomförts med samma svarsalternativ och samma undersökningsmetoder över tid.

Figur 5a Svenska folkets inställning till att behålla monarkin och kön, ålder samt medborgarskap (procent)

Figur 5b Svenska folkets inställning till att behålla monarkin och yrkesgrupp samt partipre (procent)

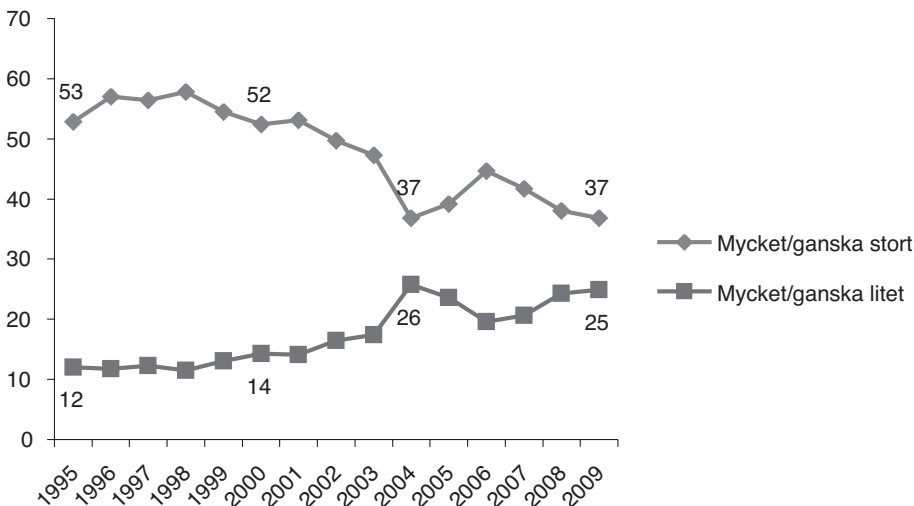

Kommentar: För frågans formulering se kommentar till figur 4.

Förtroendet för kungahuset och monarkins ställning

Förtroendet för kungahuset var under perioden 1995-1998, högt och stabilt. År 1998 var det endast universitet/högskolor som hade högre förtroende. Därefter sjönk förtroende för kungahuset fem år i rad och 2003 låg kungahuset på sjunde plats. I samband med ett statsbesök i sultanatet Brunei i februari år 2004 gjorde kungen vid en presskonferens uttalanden om förhållanden i Brunei, som vållade en mycket intensiv debatt i medierna. Kungens svarade på en journalist fråga om det varit svårigheter att umgås och träffas och förhandla med en ledare som anklagats för att vara ickedemokrat och som styr sitt land med järnhand och kungen framhöll den stora öppenheten i landet och den nära kontakten mellan sultanen och folket. Det föranledde kritik från samtliga partiledare, flera riksdagsledamöter och ledarskribenter. (dn.se/kungen) Från hovet framfördes att underlaget för uttalandet utarbetats av UD. Dessutom riktades kritik mot regeringen för sättet på vilket statsbesöket planerats och genomförts. Statsvetaren Olof Petersson talade om en konstitutionell kris (Petersson 2004).

Figur 6 Andel med mycket eller ganska stort förtroende respektive mycket eller ganska litet förtroende för kungahuset 1995-2009 (procent)

Kommentar: Frågans formulering: "Hur stort förtroende har Du för det sätt på vilket följande samhällsinstitutioner och grupper (kungahuset) sköter sitt arbete?" med svarsalternativen "mycket stort", "ganska stort", "varken stort eller litet", "ganska litet" och "mycket litet".

I 2004 års mätning noterades ett ras i förtroendet för kungahuset då balansmättet, som visar andel stort minus andelen litet förtroende, noterade en bottennotering

+11. Det är svårt att se någon annan förklaring till raset i förtroende under 2004 än kungens uttalande i Brunei och den efterföljande debatten i medierna. Efter kungens mycket uppmärksammade tal efter tsunamikatastrofen i januari 2005 ökade emellertid förtroendet för kungahuset två år i rad. Därefter fortsätter emellertid minskningen i förtroendet och 2009 är förtroendet på samma låga nivå som 2004 efter Bruneiuttalandet. Från att ha legat i topp i mitten av 1990-talet bland alla undersökta samhällsinstitutioner ligger kungahuset nu i mitten bland 21 undersökta institutioner. Av de tre maktsymbolerna i det gamla samhället, tronen, altaret och svärdet, har emellertid tronen genomgående haft det största förtroendet. De demokratiskt valda institutionerna – riksdagen, regeringen, kommunstyrelserna samt EU-parlamentet – har hela tiden varit mera omstridda med lägre förtroende än kungahuset. Svenska kyrkan och försvaret har också lägre förtroendesiffror än kungahuset. (Holmberg och Weibull 2010)

Vilken betydelse har då förtroendet för kungahuset för synen på monarkin? Bland svenskar som har mycket stort förtroende för kungahuset är det över 90 procent, som vill behålla monarkin. Med sjunkande förtroende minskar andelen som vill behålla monarkin och uppgår till under 10 procent bland dem med mycket litet förtroende. Omvänt ökar andelen som vill avskaffa monarkin från tre procent bland dem med mycket stort förtroende till närmare 80 procent bland svenskar med mycket litet förtroende. Även bland dem med ganska litet förtroende är det fler som vill avskaffa än behålla monarkin. I denna grupp saknar emellertid en tredjedel åsikt. Inställningen till monarkin och förtroendet för kungahuset är två sidor av samma mynt. Sambandet mellan förtroende för kungahuset och införande av republik är emellertid svagare. En uppluckring av förtroende innebär ökad benägenhet att vilja avskaffa monarkin men med fortsatt tveksamhet till införande av republik.

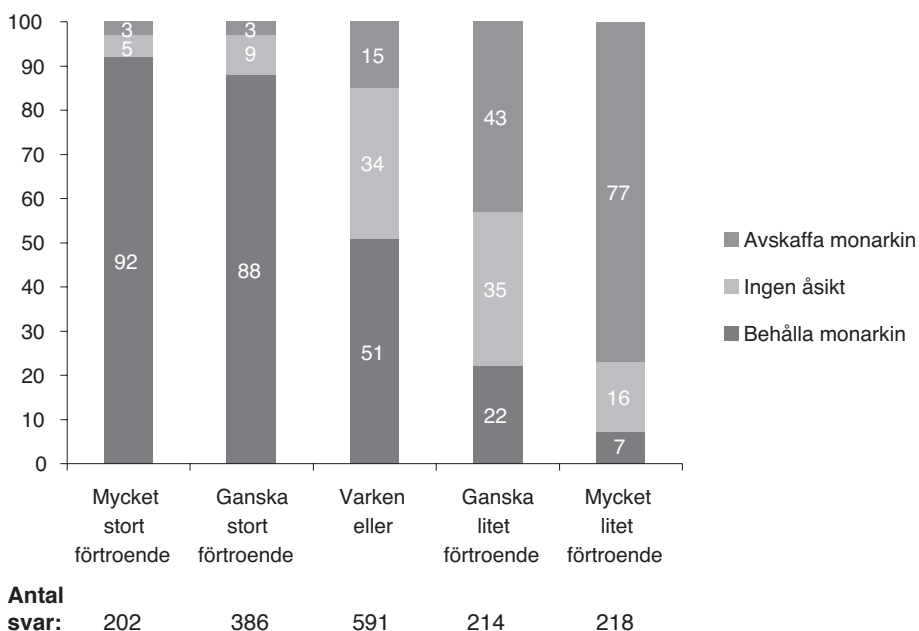
Andra undersökningar visar att journalistkåren har klart lägre förtroende för kungahuset än svenska folket. Vid journalisters bedömning av förtroendet för olika samhällsinstitutioner år 2000 var balansmättet för kungahuset +4 och fem år senare hade det sjunkit till -33, vilket var det lägsta värdet för alla undersökta institutioner och grupper. Vid en jämförelse med svenska folkets och journalisternas förtroende för olika samhällsinstitutioner var det den mest negativa avvikelser i bedömningen av de två grupperna. (Weibull 2001; Holmberg och Weibull 2006)

Även när det gäller inställningen till införandet av republik är inställningen radikalt annorlunda bland journalister jämfört med svenska folket. Av journalistundersökningen 2005 (Asp 2006) framgår att bland journalisterna är närmare hälften, 48 procent, för förslaget att *inför republik i Sverige*, en fjärdedel tycker att det är ett dåligt förslag medan drygt en fjärdedel, 27 procent inte har någon åsikt.³

Även riksdagsledamöterna hyser lägre förtroende för kungahuset än medborgarna. Inom ramen för forskningsprojektet *Bilder av riksdagen – medborgare och riksdagsledamöter i den representativa demokratin* har statsvetaren Martin Brothén analyserat riksdagsledamöternas förtroende för olika samhällsinstitutioner år 2002. Av alla riksdagsledamöter var det 30 procent som hade mycket eller ganska stort förtroende

för kungahuset. Endast bland M- och KD-ledamöterna var det över 50 procent som hade stort förtroende, 71 respektive 62 procent. Ledamöterna från C och FP hamnade i en mellangrupp med 37 och 30 procent, medan MP-, S- och V-ledamöterna hade lägst förtroende med 18, 12 respektive 0 procent med mycket eller ganska stort förtroende. Vid en jämförelse mellan rangordningen av medborgarnas och riksdagsledamöternas förtroende för 20 samhällsinstitutioner framgår att svenska folket år 2002 placerade kungahuset på fjärde plats medan riksdagsledamöterna placerade det på artonde plats, trea från slutet. (Brothén 2004)⁴

Figur 7 *Inställning till att behålla/avskaffa monarkin efter förtroende för kungahuset 2009 (procent)*

Kommentar: För frågornas formulering se kommentarer till figurerna 4 och 6.

Det begränsade förtroendet för kungahuset bland journalister och riksdagsledamöter utgör ett potentiellt hot mot monarkin men så länge stödet för monarkin är utbrett bland svenska folket är det inte ett problem. Professor Dick Harrison hävdar att ingen kung i historien haft lika mycket makt och att mediasamhället och den kommunikationsteknologiska offentligheten bidragit till kungens starka ställning. (Harrison 2006)

Monarkins ställning i nationen Sverige – en modern demokrati

Monarkin är en avvikelse från den i övrigt gällande demokratiska principen i Sverige. Juristprofessorn Stig Strömholm finner att de viktigaste argumenten för att bibehålla monarkin är vikten av att det finns ”företrädare för nationen i dess helhet som är neutrala i förhållande till dagspolitiken” och att ”monarkin förkroppsligar kontinuiteten i det svenska samhällsarbetet” (Strömholm 2006).

Monarkin förknippas med historia, tradition och kulturarv. Statschefen och den kungliga familjen skall utgöra en symbol för Sverige som stärker den nationella gemenskapen och identiteten. Enligt 1974 års regeringsform har statschefen i dagens parlamentariska demokrati berövats sina maktbefogenheter och det återstår bara representativa och ceremoniella uppgifter. Trots det finns det ett spänningsförhållande mellan demokratins princip som bygger på jämlikhet och oenighet och nationens som betonar hierarki och enighet. Enligt statsvetare Cecilia Åse skapar dagens situation ett antal paradoxer: att ämbetet som statschef ärvs, att en formellt maktlös monark ändå innehar det högsta ämbetet och motsättningen mellan kunglig vanlighet och upphöjdhet. (Åse 2009) Den senare motsättningen aktualiseras inför kronprinsessans förestående bröllop.

I Göran Häggs förslag att utveckla monarkin genom att återinföra val inte bara av en kung utan också av en drottning på livstid, dock längst 15 år, framträder paradoxerna med all tydlighet inte minst som det konkretiseras i ett förslag till ny grundlag. Förslaget är tänkt att utgöra ett alternativ till ”dagens parodiska ’Hänt i veckan’-monarki och den trista formlösa talmansrepubliken”. (Hägg 2010:13) Jämför statsvetaren Pär-Erik Back förslag till ”Grundlag för Republiken Sverige” (Back och Fredriksson 1966). De två förslagen till ny grundlag illustrerar också hur utgångspunkten för debatten förskjutits under snart ett halvt sekel. Då var det valet mellan monarki och republik som stod i centrum, idag bildar dagens monarki utgångspunkten för debatten men med fler avvikande röster under senare år.

När det svenska folkstyret blev föremål för en grundlig genomlysning av demokratiutredningen inför det nya årtusendet behandlades inte monarkin. (SOU 2000:1) Vid en granskning av demokratiutredningens arbete våren 1999 ansåg den norske idéhistorikern Trond Berg Eriksen att det var en brist:

Till och med de mest utvecklade demokratier har monarkiska och aristokratiska element i sig vid sidan av den allmänna rösträtten. Mönsterdemokratierna Sverige, Danmark och Norge är alla demokratier? Betyder kungadömet något positivt eller negativt för demokratin? (DN 99-05-27)

Det ärftliga kungadömets princip är en anakronism i en demokrati som vilar på alla människors lika värde och styrelse av folket, för folket och genom folket. Statskicket är emellertid fast förankrad enligt demokratins praktik genom att beslut om regeringsformen och förändringar av successionsordningen i modern tid efter

grundliga utredningar har fattats av riksdagen. Flera av världens äldsta och mest stabila demokratier är monarkier och statskicket har i de nordiska monarkierna under lång tid haft utbrett stöd bland befolkningen.

Ett sätt att befästa monarkins ställning som diskuterats är att anordna en folkomröstning dvs. med en demokratisk teknik direkt förankra kungadömet hos folket. Det innehåller emellertid det principiella dilemmat att den demokratiska tekniken skulle användas för att legitimera en avvikelse från demokratins princip. Under ständsriksdagens tid var kungen med stora maktbefogenheter hänvisad till att vinna de ofrälse ståndens stöd för sitt handlande vid flera avgörande skeden i svensk historia. I dagens opinionssamhälle är statschefen utan reella maktbefogenheter beroende av stöd bland svenska folket för monarkins fortlevnad.

Enligt SOM-undersökningarna har andelen som vill införa republik med en vald president sedan 1995 stegvis ökat men år 2009 är det bara 17 procent som tycker att det är et bra förslag. Under senare år har andelen som vill behålla monarkin klart minskat till drygt 50 procent men fortfarande är det bara drygt 20 procent som vill avskaffa monarkin. Däremot sjunker förtroende för kungahuset långsiktigt trots svängningar till följd av speciella händelser. Om denna tendens fortsätter kommer den i sin tur att få återverkningar på viljan att behålla monarkin och villigheten att införa republik.

Det finns förhållanden som skulle kunna rubba monarkins ställning i Sverige och leda till införandet av republik. Det första är att det sker en fortsatt opinionsförskjutning mot partier och grupper som vill avskaffa monarkin och stöder införandet av republik. Varje mandatperiod väcks motioner i riksdagen om införandet av republik och bland riksdagsledamöterna är förtroendet för kungahuset klart lägre än bland allmänheten liksom bland journalisterna.

Det nuvarande stödet för monarkin bygger på att statschefen enbart har ceremoniella funktioner men om statschefen skulle göra uttalanden i partipolitiskt kontroversiella frågor skulle kungen komma att betraktas och bedömas som andra politiska aktörer. Kungen skulle möjligen kortsiktigt kunna stärka en åsiktsriktning med sitt förtroendekapital men det skulle snabbt leda till ett ifrågasättande av monarkins ställning. Raset i förtroende under 2004 efter uttalandena i Brunei måste ses mot denna bakgrund. En andra faktor som skulle kunna påverka stödet är om kungen och/eller andra medlemmar av den kungliga familjen ägnar sig åt en livsstil som betraktas som främmande av svenska folket.

En faktor men av helt annan karaktär som skulle direkt påverka monarkins ställning är om de arvsberättigade medlemmarna av den kungliga familjen inte vill ställa upp på de krav som ställs på statschefen; att inte själv få välja religion och att inte kunna leva utan att ständigt vara påpassad av medierna. Detta tycks dock helt sakna aktualitet i dagens Sverige då kronprinsessans bröllop står för dörren.

Noter

- ¹ Linder och Svensson publicerade sina skrifter i en volym utgiven av Albert Bonniers Förlag.
- ² I Danmark anordnades i juni 2009 i samband med Europaparlamentsvalet en folkomröstning om införandet av kvinnlig tronföljd. Med närmare 60 procent valdeltagande röstade en klar majoritet, 85 procent, för införandet av kvinnlig tronföljd. (Linder 2010)
- ³ Av journalisterna svarade 30 procent att det var ett mycket bra förslag att införa republik i Sverige, 18 procent valde alternativet ganska bra förslag medan 14 procent ansåg att det var ett ganska dåligt förslag och 11 procent ett mycket dåligt förslag. Drygt en fjärdedel 27 procent var tveksamma. Professor Kent Asp har välvilligt ställt materialet till förfogande.
- ⁴ Fil dr Martin Brothén har välvilligt ställt materialet till förfogande.

Referenser

- Asp, K (2006), *Journalistkårens partisympatier*. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Back, P-E och Fredriksson, G (1966), *Republiken Sverige*. Prisma. Verdandi debatt.
- Berg Eriksen, T (1999) Kan Sverige bli mer demokratiskt? *Dagens Nyheter* 1999-05-27.
- Brothén, M (2004), *Förtroendet för riksdagen 2003, Resultat från forskningsprojektet Bilder av riksdagen – medborgare och riksdagsledamöter i den representativa demokratin*, presenterade vid SOM-institutets seminarium tisdagen den 30 mars 2004 samt kompletterande material. *Dagens Nyheter*, 2004-02-14. dn.se/kungen
- Harrison, D (2006), "Den kungliga paradoxen – Carl XVI Gustaf i ett historiskt perspektiv" i Ögren, M red. *För Sverige – Nuförtiden. En antologi om Carl XVI Gustaf*. Bokförlaget DN.
- Heckscher, G (1963), *Trygga folkstyret*. Bokförlaget medborgarskolan.
- Herlitz, N (1963), *1969 års regeringsform? Kommentarer till författningsutredningens förslag*. Norstedts.
- Herlitz, N (1966), "Statschefens ställning". *Svenska Dagbladet* 1966-04-07.
- Holmberg, E och Stjernquist, N (1980), *Grundlagarna med tillhörande författningar*. P A Norstedt & Söner förlag.
- Holmberg, S och Weibull, L (2010), Förtroendekapitlet i denna volym.
- Jonsrud, K O (1996) *Monarki og egalitaere verdier – et paradox? En studie av monarkins legitimitet i det norske samfunn*. Hovedoppgave i statsvitenskap. Institutt for sociologi og statsvitenskap. Norsk teknisk-naturvitenskapelige universitet.

- Jönsson, M och Lundell, P red. (2009) *Media and Monarchy in Sweden*. NORDICOM.
- Larsson, H (2006) "Kungen för Sverige – ur tiden!" Ögren, M red. *För Sverige – Nuförtiden. En antologi om Carl XVI Gustaf*. Bokförlaget DN.
- Linder, PJA (2010) *Ja. Monarkins bästa tid är nu*. Albert Bonniers Förlag.
- Listhaug, O (1993) Politik og samfunn. I Alstad, B (red) *Norske meninger 1946-93*. Bind 1. Soreidgrend: Sigma forlag.
- Moberg, V (1955) Därför är jag republikan. Stockholm 1995, 1966, 1998 och 2004.
- Nilsson, L (1996) "Svenska folket och monarkin." I Holmberg, S och Weibull, L (red), *Mitt i nittioalet*, SOM-rapport nr 16. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Nilsson, L (2000) "Fortsatt starkt stöd för monarkin." I Holmberg, S och Weibull, L (red), *Det nya Samhället*. SOM-rapport nr 24. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Nilsson, L (2004) "Monarki eller republik?" I Holmberg, S och Weibull, L (red), *Ju mer vi är tillsammans*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Nilsson, L (2006) "Mot republik" I Holmberg, S och Weibull, L (red), *Du stora nya världen*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Pekgul, N (2006) "En kung för alla svenskar" i Ögren, M red. *För Sverige – Nuförtiden. En antologi om Carl XVI Gustaf*. Bokförlaget DN.
- Petersson, O (1978), *Valundersökningar. Rapport 3*. Valundersökning 1976. Teknisk rapport. SCB.
- Petersson, O (2004), "Kungens kompetens måste ifrågasättas", *Dagens Nyheter* 2004-02-17.
- SOU 2000:1, *En uthållig demokrati. Politik och folkstyrelse på 2000-talet*. Demokratitutredningens slutbetänkande.
- SOU 2008:125, *En reformerad grundlag*. Grundlagsutredningens slutbetänkande. Sifo, *Dagens Nyheter*, 2004-02-14.
- Statsvetenskaplig Tidskrift 1976:1.
- Stjernquist, N (1971), Grundlagberedningskompromiss i statschefsfrågan. *Statsvetenskaplig tidskrift* 1971.
- Strömholm, S (2006) "Argument för monarkin" i Ögren, M red. *För Sverige – Nuförtiden. En antologi om Carl XVI Gustaf*. Bokförlaget DN.
- Svensson, P (2010), *Nej. Monarkin har aldrig varit farligare än nu*. Albert Bonniers Förlag.
- Tingsten, H (1964), *Skall kungamakten stärkas? Kritik av författningsförslaget*. Aldus aktuellt.
- Weibull, L (2001) "Förtroende för samhället – både högt och lågt." I *JMG granskaren. Journalist 2000*. Göteborg: Centrum för granskning av journalistik och medier vid Göteborgs universitet.
- Åse, Cecilia (2009), *Monarkins makt. Nationell gemenskap i svensk demokrati*. Ordfront.
- Ögren, M red. (2006) *För Sverige – Nuförtiden. En antologi om Carl XVI Gustaf*. Bokförlaget DN.